

PHILIP ROTH

De ce scriem

Eseuri, interviuri, confesiuni
(1960-2013)

Traducere din limba engleză
și note de Radu Pavel Gheo

POLIROM
2018

După 1968, nimeni – poate cu excepția câtorva fanatici îndârjiți – nu mai avea nici un motiv să împărtășească acele iluzii de după război. În ochii națiunii, armata sovietică se transformase dintr-una de eliberare într-una de ocupație, iar regimul care susținea acea ocupație se transformase într-o bandă de colaboratori. Dacă un scriitor nu remarca transformările respective, orbirea lui îl văduvea de dreptul de-a se număra printre spiritele creatoare, iar dacă le remarca, dar se prefăcea că nu știe nimic despre ele, am fi cât se poate de îndreptățiți să-l numim oportunist – și e, probabil, cuvântul cel mai blând pe care l-am putea folosi.

Problema a constat, desigur, în faptul că regimul nu a rezistat câteva luni sau câțiva ani, ci două decenii. Asta înseamnă că, lăsând la o parte excepțiile – iar regimul persecuta dur asemenea excepții –, practic de pe la sfârșitul anilor '70 o întreagă generație de protestatari a fost hăituită până ce a emigrat. Toți ceilalți au fost nevoiți să accepte regimul și chiar să-l susțină într-un fel sau altul. Posturile de radio și de televiziune trebuiau să funcționeze cumva, editurile trebuiau să acopere hârtia cu cerneală tipografică. Până și oamenii foarte decenti își spuneau: „Dacă nu rămân în slujba asta, o s-o facă altcineva mai rău. Dacă nu scriu – încercând să-i strecor cititorului măcar un grăunte de adevăr –, singurii care vor rămâne s-o facă vor fi cei dispuși să slujească regimul cu zel și fără să cârtească“.

Aș vrea să evit afirmația că oricine a publicat ceva în ultimii douăzeci de ani e inevitabil un scriitor prost. La fel de adevărat e și faptul că, treptat, regimul a încercat să-și aproprieze câțiva scriitori cehi importanți și a început să publice unele dintre scrierile lor. Așa au apărut cel puțin câteva cărți ale lui Bohumil Hrabal și ale poetului Miroslav Holub (ambii și-au făcut autocritica

în public), precum și unele poeme ale lui Jaroslav Seifert, laureat al Premiului Nobel, semnatar al Cartei 77¹. Dar se poate afirma categoric că efortul de a publica, trecând de toate capcanele impuse de cenzură, împovăra serios scrierile multora dintre cei care au fost editați. Am confruntat cu atenție scrierile lui Hrabal – care, în opinia mea, este unul dintre cei mai mari prozatori europeni în viață azi – ce au apărut în samizdat și au fost publicate în străinătate cu cele care au fost tipărite oficial în Cehoslovacia. Schimbările care i-au fost impuse în mod evident autorului de către cenzor sunt, din perspectiva operei, monstruoase în adevăratul sens al cuvântului. Însă și mai grav decât asta e faptul că mulți scriitori au ținut cont în avans de cenzură, și-au deformat propria operă și astfel s-au deformat pe ei înșiși.

Abia în anii '80 au început să apară „tinerii furioși”, în special printre scriitorii tineri, oamenii din teatru și autorii cântecelor de protest. Aceștia spuneau exact ce voiau și riscau să nu-și vadă operele ieșite la lumină sau chiar să-și piardă mijloacele

-
1. În decembrie 1976, un grup de disidenți cehoslovaci a elaborat Carta 77, o declarație prin care guvernului cehoslovac i se cerea să acorde drepturile fundamentale ale omului, pe care se angajase să le respecte prin Acordurile de la Helsinki din 1975 și prin alte convenții internaționale. În 6 ianuarie 1977, când Václav Havel (1936-2011), Pavel Landovský (1936-2014) și Ludvík Vaculík (1926-2015) au încercat să prezinte declarația – ce fusese semnată de peste două sute de persoane – la sediul Adunării Federale din Praga, au fost arestați și interogați de cei din securitatea statului. Textul Cartei 77 a fost interzis în Cehoslovacia, dar a circulat în samizdat și a fost publicat în Occident. Membrii mișcării Carta 77 au fost permanent hărțuiți și uneori arestați și închiși de autorități până la răsturnarea regimului comunist în urma Revoluției de Catifea din 1989 (n.a.).

de trai. Ei au contribuit la faptul că astăzi avem o literatură liberă – și nu doar literatură.

ROTH: După ocuparea Cehoslovaciei de către sovietici, un număr considerabil de scriitori cehi contemporani au fost publicați în Statele Unite: dintre cei care trăiau în exil, Kundera, Pavel Kohout, Škvorecký, Jiří Gruša, Arnošt Lustig, iar dintre cei din Cehoslovacia, tu, Vaculík, Hrabal, Holub și Havel. Asta înseamnă o reprezentare uluitoare pentru o țară europeană mică – eu, unul, nu-mi pot aminti zece scriitori norvegieni sau olandezi care să fi fost publicați în America din 1968 până acum. Desigur că locul care l-a produs pe Kafka are o semnificație aparte, dar nu cred că vreunul din noi doi e convins că aceasta ar fi explicația pentru atenția pe care literatura țării tale a reușit să o stârnească în Occident. Ai avut ocazia să atragi interesul multor scriitori străini. Toți au fost incredibil de elogioși față de literatura voastră. V-ați bucurat de o atenție deosebită, iar viețile și scrierile voastre le-au captivat în mare măsură mințile. Te-ai gândit cumva că de-acum lucrurile s-au schimbat complet și că în viitor s-ar putea să nu mai discutați atât de mult cu noi, ci iarăși unii cu alții?

KLÍMA: Evident că, așa cum am zis și noi, soarta grea a națiunii a sugerat o mulțime de teme fascinante. Scriitorul era adesea silit de împrejurări să treacă prin experiențe care altfel i-ar fi rămas străine și care, atunci când ar fi scris despre ele, ar fi putut să-i pară cititorului aproape exotice. La fel de adevărat era și că scrisul – sau o slujbă din zona artelor în general – era ultimul loc unde încă puteai să-ți găsești un rost ca individ. De fapt, mulți inși înzestrați cu creativitate au devenit scriitori tocmai din acest motiv. Toate acestea vor dispărea într-o anumită măsură, deși cred că

în societatea cehă există o aversiune pentru cultul elitelor și că scriitorii cehi vor rămâne întotdeauna preocupați de problemele cotidiene ale oamenilor obișnuiți. E un lucru valabil atât pentru marii scriitori din trecut, cât și pentru cei contemporani: Kafka nu și-a părăsit niciodată slujba de funcționar, nici Čapek pe cea de ziarist, iar Hašek¹ și Hrabal și-au petrecut o groază de timp bând bere cu tovarășii lor în birturi pline de fum. Holub n-a renunțat niciodată la slujba lui de om de știință, iar Vaculík a evitat cu încăpățânare orice l-ar fi putut îndepărta cumva de viața lui de cetățean dintre cei mai obișnuiți. Sigur că, pe măsură ce în viața socială apar schimbări, și teme se schimbă. Dar nu sunt sigur că asta înseamnă neapărat că literatura noastră va deveni neinteresantă pentru alții. Cred că literatura noastră și-a găsit calea spre Europa și chiar o potecă spre lume nu numai datorită tematicii, ci și calității ei.

ROTH: Și în interiorul Cehoslovaciei? La momentul actual cunosc oameni înnebuniți să aibă acces la cărți, dar după ce fervoarea revoluționară se va stinge și sentimentul solidarității în luptă se va risipi, nu s-ar putea ca pentru cititorii voștri de aici să ajungeți să însemnați mult mai puțin decât atunci când vă luptați să păstrați vie în mințile lor o limbă diferită de cea din ziarele oficiale, din discursurile oficiale și din cărțile aprobate de guvernul oficial?

KLÍMA: Sunt de acord că literatura noastră își va pierde o parte din farmecul extraliterar. Însă

1. Jurnalistul, dramaturgul și romancierul Karel Čapek (1890-1938), autorul piesei *R.U.R.* (1920); Jaroslav Hašek (1883-1923), autorul romanului comic neterminat *Peripețiile bravului soldat Švejk în Războiul Mondial* (1921-1923) (n.a.).

mulți consideră că aceste farmece secundare distrăgeau atât atenția scriitorilor, cât și pe cea a cititorilor cu întrebări la care de fapt ar trebui să răspundă ziariștii, sociologii, analiștii politici. Hai să revenim la ceea ce eu numesc subiectele incitante oferite de sistemul totalitar. Prostia triumfătoare, aroganța autorității, violența împotriva inocenților, brutalitatea poliției, cruzimea ce pune stăpânire pe viața cotidiană și creează lagăre de muncă și închisori, umilirea individului, viața dominată de minciuni și prefăcătorii – sper că toate aceste povești își vor pierde relevanța, chiar dacă după câțva timp scriitorii le vor aborda din nou pentru a le reevalua. Dar noua situație trebuie să aducă și subiecte noi. În primul rând, patruzeci de ani de sistem totalitar au lăsat în urmă un gol material și spiritual, iar umplerea acestui gol va implica probleme, tensiune, dezamăgire și tragedii.

La fel de adevărat e și că în Cehoslovacia apetitul pentru cărți are o tradiție profundă, ce pornește încă din Evul Mediu, și chiar dacă acum există televizoare peste tot, e greu să găsești o familie care să nu aibă o bibliotecă plină cu cărți bune. Deși nu-mi place să fac profetii, cred că – cel puțin pentru moment – căderea sistemului totalitar nu va transforma literatura într-un subiect accidental, cu care să alungi plictiseala pe la petreceri.

ROTH: Scriitorul polonez Tadeusz Borowski¹ a spus că singurul mod de a scrie despre Holocaust este din postura vinovatului, a complicelui și a implicatului. Asta a făcut el în memoriile ficționale scrise la persoana întâi *Proszę państwa do gazu* (*Pe aici, spre gaz, doamnelor și domnilor*). Acolo Borowski s-ar putea chiar să fi încercat să creeze, ca efect dramatic, un nivel de insensibilitate morală mult mai cutremurător decât a simțit el ca deținut

1. Vezi nota 1, p.312 (n.a.).

la Auschwitz tocmai pentru a dezvălui oroarea lagă-
rului într-un fel în care victimele complet nevino-
vate n-o puteau face. Sub dominația comunismului
sovietic, câțiva dintre cei mai originali scriitori
est-europeni pe care i-am citit în engleză s-au
plasat într-o poziție similară: să zicem Tadeusz
Konwicki, Danilo Kiš¹ și Kundera, ca să îi amin-
tesc doar pe cei trei K ce s-au târât la lumină de
sub gândacul lui Kafka pentru a ne spune că nu
există îngeri nepătați, că răul nu e doar în exte-
rior, ci și în interior. Totuși genul acesta de auto-
flagelare, în ciuda ironiilor și nuanțelor sale, nu
se poate elibera de elementul vinovăției, de deprin-
derea morală de a plasa sursa răului în sistem
chiar și atunci când analizezi felul în care sistemul
ne corupe și pe mine, și pe tine. Ești obișnuit să
fii de partea adevărului, cu toate riscurile impli-
cite când devii virtuos, pios, didactic, contrapro-
pagandist neabătut. Nu ești obișnuit să trăiești
fără acel gen de rău clar definit, recognoscibil,
obiectiv. Mă întreb ce se va întâmpla cu scrisul
vostru – și cu deprinderile morale încorporate în
el – odată cu eliminarea sistemului: fără ei, doar
cu tine și cu mine.

KLÍMA: Întrebarea asta mă face să reevaluez
tot ce am spus până acum. Mi-am dat seama că
descriu adesea un conflict în care eu mă apăr în
fața unei lumi agresive, întruchipate de sistem.
Dar am scris de multe ori despre conflictul dintre
mine și sistem fără să presupun neapărat că lumea
e mai rea decât mine. Ar trebui să zic că această
dihotomie, eu de o parte și lumea de cealaltă, este
modul în care nu doar scriitorii, ci noi toți suntem
tentați să percepem lucrurile.

1. Pentru Konwicki, vezi nota 5, p. 219. Danilo Kiš
(1935-1989) – prozator sârb, autorul volumului *Criptă
pentru Boris Davidovici* (1976) (n.a.).